

ਅਮਰਦੀਪ

ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠ ਮਾਲਾ

ਪਾਠ (7)

ਅਮਰਦੀਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਜਲੰਧਰ-8

ਅਮਰਦੀਪ

ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠ ਮਾਲਾ

ਭਾਗ ਸੱਤਵਾਂ

ਲੇਖਕ

ਡਾ: ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ 'ਫੁੱਲ'

ਐਮ. ਏ. ਪੀ-ਐਚ. ਡੀ.

ਅਮਰਦੀਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ

ਜਲੰਧਰ -144008.

ਤਤਕਰਾ

1.	ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ	1
2.	ਇਕ ਜਿਉਂਦਾ ਪੰਜਾਬ	4
3.	ਇੱਕੋ ਅੱਖ ਸੁਲੱਖਣੀ	11
4.	ਕਣਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ	20
5.	ਖਬਰੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਹੋਸਾਂ	28
6.	ਵਗੇ ਕਾਵਿ-ਦਰਿਆ	30
7.	ਕਰਾਮਾਤ ਕਿਸ ਦੀ ?	38
8.	ਕਿਰਨਦੀਪ ਦਾ ਫੈਸਲਾ	44
9.	ਬਸੰਤ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ਪ	53
10.	ਦਾਈਏ ਦਿੜ੍ਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ	55
11.	ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹਾ	63
12.	ਵੋਟ ਹਰਿਆਲੀ ਨੂੰ ਖਾਓ	70
13.	ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹਾਰੀ ਦੀ	77
14.	ਨਵਾਂ ਯੁੱਗ	88
15.	ਦਿੜ੍ਹਤਾ ਦਾ ਦਰਿਆ	90
16.	ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਕੁੰਜੀ	98
17.	ਪੰਜਾਬਣ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ	105
18.	ਪੂਰਬ ਦਾ ਸੂਰਜ	115
19.	ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰ	119
20.	ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ	126
21.	ਕੌਣ ਜਿੱਤਿਆ ?	131
22.	ਅੱਜ ਦਾ ਏਕਲੇਵਾ	137

ਪਾਠ ਦਸਵਾਂ

ਦਾਈਏ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ

ਤੇਜ਼ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਦਰਿਆ ਰਾਹ ਰੋਕਣ ਵਾਲਿਆਂ ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਥੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦਾਈਏ ਦੇ ਚਾਨਣ ਅੱਗੇ ਹੋਣੀਆਂ ਤੇ ਭਾਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਲੂਕਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਮਿੱਟ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕਾਗਰਤਾ ਆਦਮੀ ਅੰਦਰ ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦਾਈਏ ਦੇ ਚਾਨਣ ਦਾ ਦਰਿਆ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਚਮਕਾ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਨਾਨਕਿਆਂ ਅਤੇ ਦਾਦਕਿਆਂ ਦੇ ਗੁਣ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਅ ਹੀ ਆ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਿੰਡ ਭੀਲੋਵਾਲ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦਾ ਇਕ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਭਗਵਾਨ ਕੌਰ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਲੇਠੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਭੋਗਲ ਸੀ। ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ ਸ਼ਿਮਲੇ ਠੇਕੇਦਾਰੀ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਪਿੰਡ ਪਿੰਡੋਰੀ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਇਕ ਗੁਰਸਿੱਖ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਭਗਵਾਨ ਕੌਰ ਸੀ। ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜਬਲਪੁਰ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ ਵਿਖੇ ਠੇਕੇਦਾਰੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਲੇਠੀ ਦੀ ਲੜਕੀ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਸੀ। ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਭੋਗਲ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਅੱਠਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਛੱਡ ਕੇ ਜੈਤੋ ਦੇ ਮੋਰਚੇ 'ਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਆ ਕੇ ਫੇਰ ਜਬਲਪੁਰ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉੱਥੇ ਹੀ ਠੇਕੇਦਾਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਭੋਗਲ ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਅਠਾਰਾਂ ਜਨਵਰੀ (6 ਮਾਘ) ਦਿਨ ਮੰਗਲਵਾਰ, ਸੰਨ 1927 ਨੂੰ ਇਕ ਬਾਲਕ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਨਾਨੀ ਨੇ ਬਾਲਕ ਦਾ ਨਾਂ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ। ਬੱਚਾ ਜਨਮ ਵੇਲੇ ਹੀ ਬੜਾ ਗੰਭੀਰ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਇਕ-ਸਾਰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਵੇਖੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੱਤਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਤੁਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਚਾਲ ਵੀ ਬੜੀ ਅਜੀਬ ਸੀ।

ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਨੇ ਦੇ ਘਰ ਲਹਿਰ ਬਹਿਰ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਖਿਡੌਣੇ ਲਿਆ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਿਡੌਣਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕ-ਚੁੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਾਰਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੰਨ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੇਖਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਖਿਡੌਣਾ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਜੋੜਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਕੋਠੀ ਦਾ ਥੜ੍ਹਾ ਸੜਕ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਫੁੱਟ ਉੱਚਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਵਰਖਾ ਬਹੁਤ ਹੋਈ, ਪਾਣੀ ਬੜ੍ਹੇ ਤਕ ਆ ਗਿਆ। ਕਈ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਖੌਰੂ ਪਾਉਂਦਾ ਪਾਣੀ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰ ਕਾਗਜ਼ ਦੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਕ ਨੌਕਰ ਨੇ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਬੇੜੀ ਬਣਾ ਕੇ ਦਿੱਤੀ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਲਾਲ ਕਾਗਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਆਪ ਬੇੜੀ ਬਣਾਈ। ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਡੁੱਬ ਗਈਆਂ ਪਰ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬੇੜੀ ਤਰਦੀ ਗਈ ਤੇ ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ ਹੋ ਗਈ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ 'ਆਪ ਬਣਾਈਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਹੀ ਤਰਿਆ ਕਰਦੀਆਂ ਨੇ, ਆਪ ਬੇੜੀਆਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਸਿੱਖੋ।' ਉਦੋਂ ਇਸ ਦੀ ਉਮਰ ਕੋਈ ਸਵਾ ਤਿੰਨ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸ ਅੰਦਰ ਤਿਆਗ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਦੀ ਨਾਨੀ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਹਾਰ ਲਿਆਈ ਤੇ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗਲ ਪਾ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਉਸ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਆਮ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਲੜਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਕੋਈ ਗਰੀਬ ਬੱਚਾ ਉਸ ਦੇ ਖਿਡੌਣੇ ਵੱਲ ਲਲਚਾਈਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਿਡੌਣਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਸੀ।

ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਾਨੀ ਭਗਵਾਨ ਕੌਰ ਮਰ ਗਈ। ਨਾਨੇ ਦੇ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨੇ ਚੁੱਕ ਚੁਕਾ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਧਰਮ ਕੌਰ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਈ। ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਬਚ ਗਿਆ ਤੇ 1930 ਈ: ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਭੀਲੋਵਾਲ ਆ ਗਿਆ। ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਬਿਜਲੀ ਤੇ ਫੇਰ ਸਾਈਕਲਾਂ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਪਾਈ ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ ਚਲੀ। ਉਸ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਗਰੀਬੀ ਵਿਚ ਘਿਰ ਗਿਆ। ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਰੱਬ ਦਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਕੇ ਸਭ ਕੁਝ ਸਹੀ ਗਈ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਸਿਉਂ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਸੀਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾ ਦਿੱਤਾ।

ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੱਥ ਉਸ ਦੀ ਭੂਆ ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਨੇ ਜੋਤਸ਼ੀ ਨੂੰ ਵਿਖਾਇਆ। ਉਸ ਕਿਹਾ ਇਹ ਬੱਚਾ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਰੰਗ ਬਦਲ ਦੇਵੇਗਾ। ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਉਰਦੂ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਵੀ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਸੰਤ ਕੋਲੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਸਿੱਖਣੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਤੁਰਨਾ, ਬੋਲਣਾ ਬਾਕੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਸੀ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ

ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਮੰਡੀ ਬਹਾਉਦੀਨ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਸੱਟ ਲੱਗ ਗਈ, ਉਹ ਪਿੰਡ ਆ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਇਕ ਸਿਨਮੇ ਵਿਚ ਓਪਰੇਟਰ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਪਰਵਾਰ ਅਜੇ ਪਿੰਡ ਹੀ ਸੀ। ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਆਪਣੇ ਗਹਿਣੇ ਵੇਚ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਯਾਦ ਸੀ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ ‘ਅਸੀਂ ਕਿਉਂ ਗਰੀਬ ਹਾਂ? ਮਾਂ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਗਹਿਣੇ ਵੇਚ-ਵੇਚ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰੇਗੀ? ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰ ਘਰ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਦੂਰ ਕਰਾਂਗਾ।’

ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਲੈ ਆਇਆ। ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨੋਂ ਹਟਾ ਕੇ, ਖਰਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਮਿਸਤਰੀ ਕੋਲ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਮਿਸਤਰੀ ਉਸਤਾਦ ਬਣ ਕੇ ਕੰਮ ਸਿੱਖਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਹ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮਿਸਤਰੀ ਨੇ ਸਰੀਏ ਨੂੰ ਚੂੜੀਆਂ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਚੂੜੀਆਂ ਪਾਈਆਂ। ਵਧੀਆ ਚੂੜੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਮਿਸਤਰੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ‘ਤੇਰਾ ਉਸਤਾਦ ਕੌਣ ਹੈ?’

ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ‘ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣਾ ਉਸਤਾਦ ਹਾਂ।’ ਇਕ ਵਾਰੀ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੰਡੇ ਹੋਏ ਕਾਰੀਗਰ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹੱਬਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਛੀ ਬਣਾਈਆਂ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਛੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗਿਆਰਾਂ ਹੱਬਾਂ ਬਣਾਈਆਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਸੀ ਕਿ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਐਨੀਆਂ ਹੱਬਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕੇਗਾ, ਪਰ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤੇਰਾਂ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ, ਪਰ ਉਹ ਤੇਰਾਂ ਨਾ ਬਣਾ ਸਕਿਆ।

ਉਸ ਦਾ ਰਾਹ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਰਘਟਨਾਵਾਂ ਰੋਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। 1946 ਈ: ਜੂਨ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਵੇਲਾ ਸੀ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚਿੱਠੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਕ ਫਿਲਮ ਚਲ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਹਿਰੂ ਦੀ ਤਕਰੀਰ ਸੁਣਨ ਲਈ ਲੋਕ ਕੋਠੇ ਤੇ ਖੜੇ ਸਨ। ਛੱਤ ਡਿੱਗ ਪਈ, ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੇਠਾਂ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਮਰਿਆ ਸਮਝ ਕੇ ਮਲਬੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾ ਚੁੱਕਿਆ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੱਖੇ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ ‘ਮੈਂ ਮਰਿਆ ਨਹੀਂ, ਮੈਨੂੰ ਕੱਢੋ। ਮੈਂ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਮਰਨਾ। ਮੈਂ ਅਜੇ ਬੜਾ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਹੈ।’ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਕੇ ਫੇਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖਰਾਦੀਏ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਲੈਣ ਲਈ ਇਕ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿਚ ਟਰਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਮਿਸਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਕ ਤੀਹ ਰੁਪਏ ਤਨਖਾਹ ਵਾਲੀ ਟਰਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਏ ਵਾਲੀ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਏ ਵਾਲੀ ਟਰਾਈ ਦਿੱਤੀ।

ਟਰਾਈ ਵਿਚ ਪਾਸ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਮਿਸਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਤੈਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪੈਂਤੀ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਦਿਆਂਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਤੇਰੀ ਉਮਰ ਛੋਟੀ ਹੈ।' ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੈਂਤੀ ਰੁਪਏ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਫੇਰ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿਚ ਸੌ ਰੁਪਏ ਵਾਲੀ ਟਰਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਪੁਰਜ਼ਾ ਬਣਾਇਆ। ਸਾਰੇ ਕਾਰੀਗਰ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਏ। ਸਾਰੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੇ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਹਾਰ ਪਾ ਕੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਲੂਸ ਕੱਢਿਆ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਲਿਖ ਲਿਖਾ ਕੇ ਕੰਮ ਤੇ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਸੱਤਾਂ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹ ਪੰਝੱਤਰ ਰੁਪਏ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਤਨਖਾਹ ਲੈਣੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਨੇਜਰ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਤੇਰੀ ਉਮਰ ਛੋਟੀ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ ਉਮਰ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।'

ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, 'ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਣਾ ਸੀ।' ਮੈਨੇਜਰ ਨਾ ਮੰਨਿਆ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਓਧਰ ਘਰ ਦੇ ਗਰੀਬੀ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਝੱਤਰਾਂ ਤੇ ਹੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣਾ ਕਮਾਇਆ ਹੱਕ ਛੱਡਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫੈਕਟਰੀ ਵਾਲੇ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਜੁਆਨ ਕਾਰੀਗਰ ਛੱਡਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ ਤੇ ਤਨਖਾਹ ਵੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਫੈਕਟਰੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੰਮਣ ਆ ਗਏ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਮਿੱਤਰ ਇਕ ਭਲੇਮਾਣਸ ਵਕੀਲ ਕੋਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਵਕੀਲ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਤੂੰ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ, ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਮੁੱਫਤ ਲੜਾਂਗਾ। ਬਸ ਤੂੰ ਗਰਮ ਲੋਹਾ ਪੈਰ ਤੇ ਸੁੱਟ ਕੇ ਛਾਲਾ ਪੁਆ ਲੈ।'

ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਉਂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਦਿਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਵਕੀਲ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਤੇ ਗਰਮ ਲੋਹੇ ਨਾਲ ਛਾਲਾ ਪੁਆ ਲਿਆ। ਵਕੀਲ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਪੇਸ਼ੀ ਵਿਚ ਹੀ ਮੁਕੱਦਮਾ ਜਿਤਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਸਤੀਫਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਿਰਜਨ ਦੀ ਅਥਾਹ ਸ਼ਕਤੀ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਦੁਕਾਨ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰੀ ਉਹ ਮੋਟਰ-ਸਾਈਕਲਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਵੀ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਅਨੰਦਪੂਰ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਿੱਛੇ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਤੰਦੂਰ ਤੋਂ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਦੁਕਾਨ ਵਿਚ ਤੱਪੜ ਉੱਤੇ ਸੌ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਇਕੱਲੇ ਨੇ ਸੱਤਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਫੁੱਟ ਲੰਮੀ ਲੇਖ ਬਣਾ ਲਈ।

ਓਦੋਂ ਉਸ ਦੀ ਉਮਰ ਕੁੱਲ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਮਸ਼ੀਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਲਾਇਸੈਂਸ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਠਾਣੇ ਰੀਪੋਰਟ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਰੀਪੋਰਟ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਲੇਬ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁਰਜੇ ਖਿਲ੍ਹਾਰ ਦਿੱਤੇ। ਸਵੇਰੇ ਛੋਟਾ ਠਾਣੇਦਾਰ ਦੋ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨਾਲ ਆਇਆ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਨਾ ਆਈ ਕਿ ਇਹ ਪੁਰਜੇ ਲੇਬ ਦੇ ਹਨ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਚ ਗਿਆ।

ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਇਸ ਲੇਬ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਹੱਥ ਤੇ ਕੋਨਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਘਰ ਪਾਣ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਰਾਤ ਦੀ ਗੱਡੀ ਮਾਲ ਵੇਚਣ ਲਾਹੌਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਥੇ ਪੈਸੇ ਚੰਗੇ ਵੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਿਰਤੋੜ ਲਗਾਤਾਰ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦਾ ਗਿਆ। ਅੰਤ ਉਸ ਨੇ 1948 ਈ: ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ 'ਭੋਗਲ ਸੰਨਜ਼' ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਲਈ।

1947 ਈ: ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਜਦ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਇੰਡੀਸਟਰੀ-ਮਨਿਸਟਰ ਐਚ. ਆਰ. ਆਇੰਗਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਣਾਈ ਇਹ ਲੇਬ ਵੇਖੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਇਹ ਲੇਬ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਐਟੋਮੈਟਿਕ ਲੇਬ ਬਾਰੇ ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ। ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਨੇ 15-8-47 ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲਣ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਸ਼ਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਉਸ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਦਸਤਕਾਰੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦੱਸਦਿਆਂ ਇਸ ਲੇਬ ਦਾ ਖਾਸ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਲਾਲ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਜਦ ਇੰਡੀਸਟਰੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਮੰਤਰੀ ਸਨ ਤਾਂ 1958 ਈ: ਵਿਚ ਇਸ ਲੇਬ ਨੂੰ ਉਚੇਚਾ ਵੇਖਣ ਆਏ ਸਨ।

ਇਉਂ ਅਠੱਤੀ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਸ਼ਿਲਪ-ਸੂਝ, ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਤੇ ਨਵੀਂ ਕਾਢ ਕੱਢਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ ਛਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਲੋਕ ਉਸ ਦੀ ਬਣੀ ਮਸ਼ੀਨ ਵੇਖਣ ਆਉਂਦੇ ਸਨ।

ਜਿਹੜਾ ਪਰਣ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਸ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਗਰੀਬੀ ਨੂੰ ਦੌੜਾ ਦਿਆਂਗਾ ਉਹ ਪੂਰਾ ਕਰ ਕੇ ਵਿਖਾ ਦਿੱਤਾ। ਮਤਰੇਈ ਨਾਨੀ ਨੇ 1929 ਈ: ਵਿਚ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਲੋਂ ਨਾਨੇ ਦੀ ਕਾਰ ਖੋਹ ਲਈ ਸੀ, ਪਰ 1958 ਈ: ਵਿਚ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅੰਬੈਸਡਰ ਕਾਰ ਖਰੀਦ ਲਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਖਾਨਦਾਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਲੈ ਆਂਦਾ।

ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਵਧਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਸੀ ਸੱਤੇ ਭਰਾ ਰਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਧਨਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੋ ਮਿਲਟਰੀ ਵਿਚ ਸੀ, ਵਾਪਸ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਸਾਰੇ ਰਲ ਕੇ ਜ਼ੋਰ ਲਾਉਣ ਲੱਗੇ।

ਬਾਕੀ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਖਾਰ ਖਾਣ ਲੱਗੇ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥ ਵਿਚ ਅਸਫਲ ਕਰਨ ਲਈ ਏਵਨ ਸਾਈਕਲ ਫੈਕਟਰੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ : 'ਤੂੰ ਹਿੱਸਾ ਪਾ ਕੇ ਸਾਵਾਂ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣ ਜਾ। ਕੰਮ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਕਰਦਾ ਰਹਿ, ਪਰ ਦਿਨ ਵਿਚ ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟ ਫੇਰਾ ਮਾਰ ਜਾਇਆ ਕਰੀਂ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਿਆਣਾ ਸੀ, ਚਾਲ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪੁਰਜਿਆਂ ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਲੱਭਣ ਲੱਗਾ। ਏਸ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਾਈਕਲਾਂ ਦੇ ਪੁਰਜੇ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਹੁਤ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਰਦ ਢਲਾਈ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਲੱਭੀ।

ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਮਿਹਨਤੀ, ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ੀਲ ਆਦਮੀ ਵੀ ਅਸਫਲ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੇ ਸਾਥੀ ਚੰਗਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਿਆਹ ਮੁਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨਾਲ 1945 ਈ: ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬਹੁਤ ਸੁਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਪਤੀ ਦੇ ਹਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹੱਥ ਵਟਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹੱਸਦਿਆਂ ਕੱਟੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਪਤਨੀ ਹੈ, ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਵਾਲੀ ਨੂੰਹ ਹੈ, ਮਿੱਠੇ ਪਿਆਰ ਵਾਲੀ ਦਾਦੀ ਹੈ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੋ ਲੜਕੇ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਲੜਕੀ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਬੱਚੇ ਵਿਆਹੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਨੂੰਹਾਂ ਸਕੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਹਨ। ਨੂੰਹਾਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸੁਸ਼ੀਲ ਤੇ ਘਰ ਦਾ ਸਿੰਗਾਰ ਹਨ। ਵੱਡਾ ਲੜਕਾ ਬਿਲਕੁਲ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਰਗਾ ਹੈ।

ਆਦਮੀ ਦੀ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਦਸਤਾਰ, ਗੁਫਤਾਰ ਤੇ ਰਫਤਾਰ ਤੋਂ ਪਛਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚਿੱਟੀ ਪਗੜੀ ਤਹਿ ਲਾ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ ਬਾਕੀ ਸਭ ਰੰਗ ਉੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਫਿੱਕੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਚਿੱਟਾ ਰੰਗ ਹੀ ਅਟੱਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਧੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਕਾਰਨ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਵਿਚ ਠਰੰਮਾ ਤੇ ਮਿਠਾਸ ਹੈ। ਉਹ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਤੋਲ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਬੋਲ ਸੰਜਮੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਵਾਕ ਅਖਾਣ ਵਰਗੇ ਲੈ-ਮਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਗੱਲ ਵਿਚ ਦਲੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਚਾਲ ਵਿਚ ਠਰੰਮਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਸੰਗੀਤ ਹੈ।

ਉਸ ਦਾ ਰੱਬ, ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਭਰੋਸਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਧੁੰਨ ਦਾ ਪੱਕਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਨਿਯਮ-ਮਈ ਹੈ। ਸਵੇਰੇ ਸੈਰ ਨੇਮ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਦਾ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਕੇ ਜਤਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਅਮੀਰ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਹਲੀਮੀ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗੀ, ਹੰਡਾਈ ਗਰੀਬੀ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗੀ।

ਉਸ ਦੀ ਐਨੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੌਕਾ ਹੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੰਦਾ। ਝੱਟਪੱਟ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੁਹਿੰਦਰ

ਸਿੰਘ ਨੇ ਫੈਕਟਰੀ ਲਾ ਕੇ ਮੁੜ ਪੜ੍ਹਾਈ-ਆਰੰਭੀ ਤੇ ਗਿਆਨੀ, ਦਸਵੀਂ ਤੇ ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀ।

ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਨਾਲ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਸਾਇਕਲ ਦਸਤਕਾਰੀ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵਧੀਆ ਕਾਰੀਗਰ ਹੈ, ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਿਲਪ ਪਾਰਖੂ ਹੈ। ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬਹੁਤ ਉੱਤਮ ਇਨਸਾਨ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ—1. ਤੇਜ਼ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਨੇ ?
2. ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਆਪਣੇ ਆਪ ਆ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਨੇ ?
3. ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਨੇ ਦਾ ਨਾਂ ਕੀ ਸੀ ? ਬਾਬੇ ਦਾ ਨਾਂ ਕੀ ਸੀ ?
4. ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਿੱਥੇ ਤੇ ਕਦ ਜੰਮਿਆ ਸੀ ?
5. ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਨਾਂ ਸੀ ?
6. ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹੜਾ ਪੜ੍ਹਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ?
7. ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ਕੌਣ ਸੀ ?
8. ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਹੱਥਾਂ' ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕਿਸ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੱਥਾਂ ਚਿਨ ਵਿਚ ਬਣਾਈਆਂ ਸਨ ?
9. ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਹੜੀ ਟਰਾਈ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ?
10. ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੂਜੀ ਟਰਾਈ ਕਿਹੜੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ?
11. ਫੈਕਟਰੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸੌ ਦੀ ਥਾਂ ਪੰਝੱਤਰਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹ ਕਿਉਂ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ?
12. ਵਕੀਲ ਨੇ ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਜਤਾਇਆ ਸੀ ?
13. ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲੇਬ ਕਦ ਬਣਾਈ ਸੀ ?
14. ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਕਦ ਲਾਇਆ ਸੀ ?
15. ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਸਫਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸ ਨੇ ਚੋਗਾ ਪਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਕੀ ਚੋਗਾ ਪਾਇਆ ਸੀ ?

2. ਵਾਕ ਪੂਰੇ ਕਰੋ :

1. ਦਾਈਏ ਦੇ ਚਾਨਣ ਅੱਗੇ ਹੋਣੀਆਂ.....।
2. ਸੱਤਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਤੁਰਨ.....।
3. ਆਮ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ.....।
4. ਮਾਂ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਗਹਿਣੇ.....।
5. ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣਾ.....।

6. ਮੈਂ ਅਜੇ ਬੜਾ ਕੁਝ.....।
7. ਤੂੰ ਹਿੱਸਾ ਪਾ ਕੇ ਸਾਡਾ.....।
8. ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਮਿਹਨਤੀ, ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ੀਲ ਆਦਮੀ ਵੀ ਅਸਫਲ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੇ.....।
9. ਆਦਮੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਸਤਾਰ, ਗੁਫਤਾਰ ਤੇ.....।
10. ਕੇਵਲ ਚਿੱਟਾ ਰੰਗ ਹੀ.....।
3. ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਵਨ ਉੱਤੇ ਦਸ ਵਾਕ ਲਿਖੋ ।
4. ਪੜਨਾਉਂ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਇਹ ਕਿੰਨੇ ਭਾਂਤ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?
5. ਉਦਾਹਰਣ ਵਾਂਗ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਬਣਾਓ :

ਪੜ੍ਹ—ਪੜ੍ਹਾਇਆ

ਗੁਣ—

ਉੱਠ—

ਚਲ—

ਲਿਖ—

ਚੜ੍ਹ—

ਚੁੱਕ—

ਰੱਖ—

ਲੁਕ—

ਕਰ—

ਰੁਸ—

ਚਮਕ—

6. ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੋ :

ਹੋਣੀਆਂ, ਸ਼ਕਤੀ, ਸਮੁੱਚੀ, ਪਲੇਠੀ, ਗੰਭੀਰ, ਅਜੀਬ, ਇਨਕਾਰ, ਅਸਫਲ, ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ੀਲ, ਭਲੇਮਾਣਸ, ਗੁਜ਼ਾਰੇ, ਖਿਲਾਰ, ਉੱਤਮ ।

7. ਦਿੱਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਲਦੇ ਭਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੋ :

ਭਲਾ ਮਾਣਸ—

ਗਰਮ—

ਜੁਆਨ—

ਨਿੱਕੀ—

ਜੁੱਗਤੀ—

ਹੱਸਦਿਆਂ—

ਠਰੰਮਾ—

[ਸਭ ਹੱਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਦੇ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ—ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਅੰਸ਼
ਜਾਂ ਤਸਵੀਰ ਛਾਪਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ]

ਸਾਡਾ ਲਿਖਾਰੀ

ਜਨਮ—25. 10. 1910

ਜਨਮ—ਨੰਗਲ ਸ਼ਾਮ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ ।

ਵਿਦਿਆ—ਮੈਟ੍ਰਿਕ (ਮੈਡੀਕਲ), ਐਫ. ਐਸ. ਸੀ. (ਨਾਨ ਮੈਡੀਕਲ), ਬੀ. ਏ.
(ਹਿਸਾਬ ਅਤੇ ਫਾਰਸੀ), ਐਮ. ਏ. (ਪੰਜਾਬੀ), ਪੀ. ਐਚ. ਡੀ.
(ਨਾਟਕ), ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿੱਤਕਾਰ, ਉੱਘਾ ਨਾਟਕਕਾਰ ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ—ਛੇ ਪੁਰਸਕਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ।

ਚਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ।

ਇਕ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਟਾਈਮਜ਼ ।

ਇਕ ਪੁਰਸਕਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ।

ਇਕ ਪੁਰਸਕਾਰ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।

ਇਕ ਪੁਰਸਕਾਰ ਚੀਫ਼ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।

ਇਕ ਪੁਰਸਕਾਰ ਸਾਹਿੱਤ ਕਲਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ।

ਇਕ ਧਾਰੀਵਾਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ।

ਰਚਨਾਵਾਂ—ਪੂਰੇ ਨਾਟਕ 42, ਇਕਾਂਗੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 16, ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 12,
ਨਾਵਲ 5, ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 2, ਵਾਰਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ 6, ਖੋਜ ਤੇ
ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਰਚਨਾਵਾਂ 25, ਬਾਲ ਸਾਹਿੱਤ 55, ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠ
ਪੁਸਤਕਾਂ 25, ਵਿਗਿਆਨ, ਫਿਜ਼ਕਸ, ਕੈਮਿਸਟਰੀ, ਬਾਗਬਾਨੀ,
ਗਣਿਤ, ਸਾਧਾਰਣ ਵਿਗਿਆਨ ਆਦਿ ਪੁਸਤਕਾਂ 30 ।

ਲਿਖੇ ਨਾਟਕ ਮੰਚ ਤੇ ਖੇਡੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਟੀ. ਵੀ. ਅਤੇ ਰੇਡੀਓ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਕਈ ਸ਼ਿਲਪ ਕਲਾਵਾਂ ਦੇ ਮਾਹਰ,
ਉੱਤਮ ਖਿਡਾਰੀ । ਭਾਸ਼ਨ ਰੇਡੀਓ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਾਰਤ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਲੇਖ, ਕਹਾਣੀਆਂ
ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨਰੂਲਾ
ਅਮਰਦੀਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ ।

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ : 1988

ਛਾਪਕ : ਅਗਰਵਾਲ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼,
ਡਿਪਟੀ ਗੰਜ, ਦਿੱਲੀ-6.

ਦੂਜੀ ਵਾਰ : 1990

ਮੁੱਲ : 13-00

ਅਮਰਦੀਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ
ਪੁਰਾਣੀ ਰੇਲਵੇ ਰੋਡ ਜਲੰਧਰ-8